

TÜRK DİLİ I

Hafta 13

Okutman Engin ÖMEROĞLU

DİL BİLGİSİ

2. Şekil Bilgisi (Morfoloji)

2. 4. Kökler

Türkçe şekil bakımından dünya dilleri arasında eklemeli diller grubundandır. Türkçede kelimelerin köklerine bazı yapım ekleri getirilerek yeni yeni kelimeler türetilir. Böyle kelimelere türemiş kelime denir.

Kelime kökleri **isim (ve isim soylu kelimeler: İsimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar)** ve **fiil** kökü olmak üzere iki türdür. Ayrıca hem isim hem fiil kökü olan ve cümledeki anlamına göre değişen kökler de vardır, böyle köklere **ikili (sesteş) kökler** de denir: *savaş, barış, boya, güreş, göç, eski, iç, acı...*

2. 4. 1. İsim Kökleri

Canlı, cansız, soyut, somut kavramları karşılayan kelimelerdir. Ayrıca isimlerin dışındaki isim soylu kelimeler de (*sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar*) isim kökü kabul edilir.

- *ağaç, var, yok, sarı, gök, bulut, iş, çok, il, el...*

2. 4. 2. Fiil Kökleri

Hareketi karşılayan köklere denir. Fiil kökleri genellikle tek başına kullanılmaz, fiil çekim ekleriyle çekimlenerek nesneye, kişiye, zamana bağlı olarak kullanılır:

- *koş- yat- uyu- çalış- at-...*

2. 4. 3. İkili (sesteş) Kökler

Hem isim hem de fiil kökü olarak kullanılabilen köklere *ikili kök* denir. İkili köklerin isim veya fiil kökü olması cümledeki anlamından çıkartılabilir. “*Odamızı mavi renge boyadık.*” Cümlesindeki “*boya*” kelimesi (kökü) fiildir. Ancak “*Odanın boyası çok güzel olmuş.*” cümlesindeki “*boya*” (kökü) kelimesi isimdir. İkili köklerin sayıları dilimizde azdır:

- *barış, savaş, boya, güreş, göç, eski, ekşi, iç, acı...*

YAZIM ve NOKTALAMA ÇALIŞMALARI

1.8. Düzeltme İşareti (^)

Düzeltme işareti “a, u, ı” ünlülerine bazı durumlarda konur:

Düzeltme işareti “a ve u” ünlüsüne konarak, bu ünlülerin uzun okunmasını sağlar:

- **âşık**: Bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun (kimse) (TDK, Türkçe sözlük, sayfa: 151)
- **aşık**: Baldır kemiği ile eklemleşerek bileğin belli başlı oynak merkezini oluşturan, ayak bileğinde bulunan küçük kemiklerden biri. (TDK, Türkçe sözlük, sayfa: 151)
- Diğer örnekler: **hâlâ/ hala, âdet/ adet, kâr/ kar, âlem/ alem** (Arapça. bayrak) **şûra** (danışma kurulu)...

Düzeltme işareti “a ve u” ünlüsüne konarak, bu ünlülerin ince okunmasını sağlar. Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş bazı sözcüklerdeki “g, k, l” ünsüzlerinin ince okunduğunu göstermek için, bu ünsüzlerden sonra gelen “a” ünlüsüne konur:

- **kar / kâr, hikâye, tezgâh, rüzgâr, dükkân, dergâh, ilân, lâkin, lâle, ilâç, ilâve, kâğıt, yadigâr...**

Hepsi Önemli

✓

Dilimizdeki bazı Batı kökenli kelimelerde de kullanılır:

- **plân, lâmba, lâhana, lâik, klâsik, melânkolik, plâk, plâj, reklâm...**

Ancak son dönemlerde bu işaretin kullanılmadığını görüyoruz.

“Nispet î”sini göstermek için düzeltme işareti kullanılır:

(“nispet “î”si kelimeye “aitlik” anlamı katar.)

- **askerî:** Askere, askerliğe ait.
- **askeri:** “asker” kelimesinin “î” hâl ekini almış şekli.
- ABD ile **askerî** antlaşma imzalandı./
- Nöbet tutan **askeri** gördün mü?

Diğer bazı örnekler: **millî** (milli) (millete ait) **coğrafi**, **tabii**, **camiî**, **kurşunî**, **insanî**, **dinî**, **siyasî**, **gümüşî**...

Uyarı: Düzeltme işareti özel isimlerde kullanılmaz: Kamil, Kemal...

1.9. Sayıların Yazılışı

Sayılar **rakamla** da **yazıyla** da yazılabilir. Bu konuda dilimizde açık bir kural yoktur (TDK İmlâ Kılavuzu, 1986 Ankara, sayfa: 20) ancak genellikle edebî metinlerde sayıların yazıyla yazılması konusunda bir uygulama vardır.

- Yaş **otuz beş**, yolun yarısı eder. (**Cahit Sıtkı Tarancı**)
- Yıl **bin dokuz yüz on beş**, martındayız sabahın.

Uyarı: Edebî metinlerde yazıyla yazılan bu sayılar bitişik yazılmaz; ayrı ayrı yazılır. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi.

Uyarı: Bankacılık ve diğer işlemlerde, çeklerde, senetlerde vb. belgelerdeki sayılar yazıyla yazılırken, sahteciliğe engel olmak için, **bitişik** yazılır:

Toplam borcunuz, Birmilyondokuzyüzbin YTL’dir.

Bankacılık, muhasebe işlemlerinde ve istatistik verilerde sayılar **rakamla** yazılır.

- Türkiye’nin son sayımdaki nüfusu 67 254 701 kişidir.
- 550 kilogram, 250 metre, 110 600 000 lira...
- Saat ve dakikaların metin içinde yazıyla yazılabilir:
- Saat dokuzu beş geçse... Meselâ saat beşte... Saat on buçukta buluşalım...

Üleştirme sıfatları rakamla değil yazıyla yazılır:

- *biner, altışar, beşer, yüzer, biner...*

Sıra sayı sıfatları yazıyla ve rakamla yazılabilir: Rakamla gösterilmesi durumunda rakamdan sonra ya nokta konur, ya da rakamdan sonra kesme işaretinden sonra gelecek olan ek yazılır:

- Birinci, on beşinci, 1’inci, 15’inci,
-

Uyarı: Sıra sayı sıfatlarını yazarken rakamdan sonra **nokta** konmuşsa kesme işareti (‘) ve ek yazılmaz.

~~77.’inci değil 77’nci veya 77. olmalıdır.~~

Uyarı: Sıra sayı sıfatlarını yazarken kesme işaretinden sonra gelen eklere dikkat edilmelidir:

~~12'inci değil 12'nci olmalıdır;~~

~~5'nci değil 5'inci olmalıdır.~~

Yüzyıl, hükümdar adları, kitap ve dergi ciltlerindeki bölümler Romen rakamı ile gösterilir:

- *Orhun Yazıtları VIII. yüzyılda yazılmıştır.*
- *III. Selim aynı zamanda bestecidir.*
- *XX. yüzyıl bilgisayar çağıdır.*
- *XIV. Louis Fransa kralıdır.*
- *II. cilt...*